

KARINĖ SPAUDA

(VYTAUTO DIDŽIOJO KARO MUZIEJAUS RINKINIUOSE)

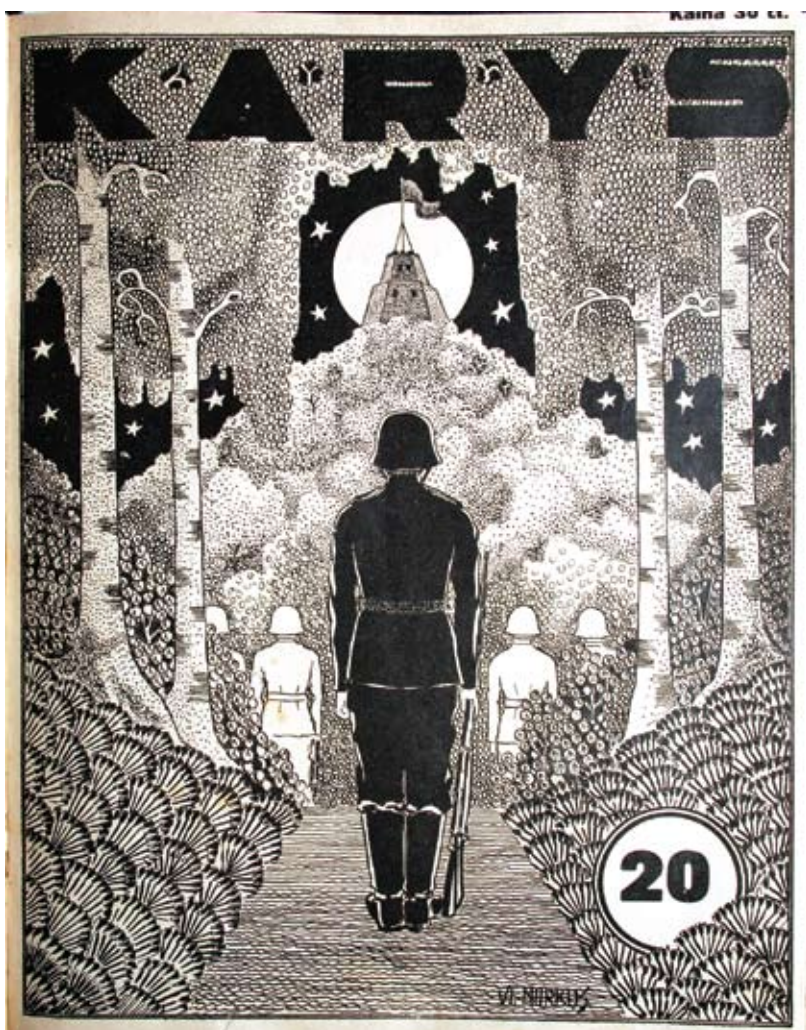
Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose saugoma daugiau kaip 229 tūkstančiai eksponatų. Tarp saugomų spaudos rinkinių – daugiau kaip 46 tūkstančiai eksponatų yra knygos, leidiniai, dokumentai ir periodinė spauda. Vien dokumentų – daugiau kaip 26 tūkstančiai. Pagrįstai galime didžiuotis senosios raštijos paveldu, spaudos draudimo laikotarpiu leistas lietuviškais laikraščiais. Tai ir „Aušra“ – pirmasis mėnesinis visuomeninis laikraštis (leistas 1883-03–1886-06 Ragainėje, Tilžėje išėjo 40 numerių, sujungtų į 29 sąsiuvinius), ir „Varpas“, literatūros, politikos ir

mokslo mėnesinis laikraštis (leistas 1889–1906 metais Tilžėje ir Ragainėje; redagavo V. Kudirka, J. Adomaitis-Šernas, J. Kriaučiūnas, M. Jankus, P. Višinskis ir kiti), ir „Nemuno sargas“, „broliams lietuvininkams žinias parnešęs“, ir „Tėvynės sargas“, katalikiškas dvisavaitinis laikraštis (leistas 1896–1904 metais Tilžėje; oficialus redaktorius J. Lapinas, o faktiškai redagavo J. Tumas-Vaižgantas), ir „Šviesa“, katalikiškas mėnesinis laikraštis, skirtas žemaičiams ir Lietuvos mylėtojams (leistas 1887–1888 metais Tilžėje, nustojus eiti „Aušrai“), ir „Žinyčia“, katalikiškas laikraštis (leistas 1900–1902 metais Tilžėje; leido „Tėvynės sargo“ redakcija), ir „Ūkininkas“, mėnesinis laikraštis (leistas 1890–1905 metais Tilžėje; pirmasis redaktorius J. Adomaitis-Šernas, paskutinis – J. Šaulys). Didžiuojamės, turėdami pirmąjį legalų periodinį leidinį, išėjusį po spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo panaikinimo, – „Lietuvių laikraštį“, ėjusį nuo 1904 12 01 iki 1906 01 19 Peterburge.

Ar daug išliko kariškos spaudos?

Jos turime gana nemažai. Tai „Laisvas žodis“ (vienas numeris), „Kariškių žodis“ (7 numeriai), „Kareivis socialistas“ (vienas numeris), „Kareivių tiesa“ (vienas numeris), „Karys“ (189 numeriai), „Kardas“ (210 numerių), „Trimitas“ (254 numeriai), „Mūsų žinynas“ (10 numerių). Pulkų laikraštėlių, leistų pulkų švietimo komisijų, turime 29, „Mūsų žinyno“ – vieną tomą, „Karo archyvo“ – 10 tomų.

Pilni ir pavieniai komplektai yra muziejaus bibliotekos turtas. Muziejaus rinkiniuose yra pirmojo lietuvių kariškių laikraščio „Laisvas žodis“ pirmasis numeris, pradėtas leisti 1917 07 13 Rygoje. Tai Rusijos armijos lietuvių karių komiteto leistas savaitinis laikraštis. Laikraščio redakcinė komisija: J. Stašelis, P. Gužas, L. Natkevičius, J. Byla, J. Elisonas ir kiti. Vokiečiams užėmus Rygą, komitetas persikėlė į Petrogradą, vėliau – į Voronežą. Laikraščio leidimas sustojo 1918 m. vasario 13 d. Nuo 1918 m. vasario 16 d. vietoj „Laisvo žodžio“ leistas

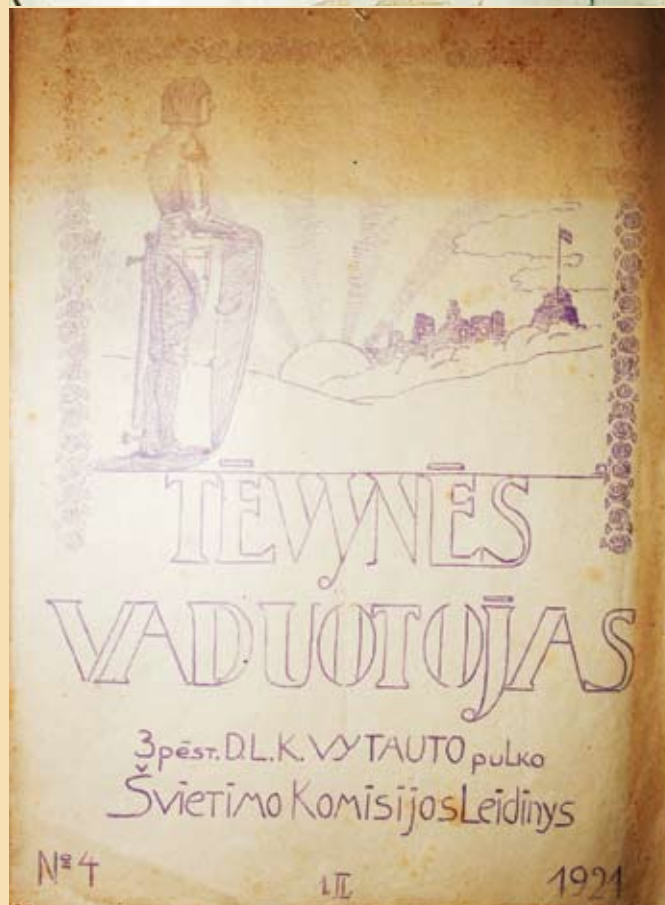

„Kareivis socialistas“. Tai komunistinis laikraštis, leistas lietuvių karininkų ir kareivių II suvažiavimo kairiojo sparno išrinktos Kareivių atstovų centro tarybos 1918 02 16–03 02 Petrograde. Redakcinė kolegija: V. Grybas, V. Marma, R. Rasikas, J. Stašelis. Redaktorius – J. Šepetys. Išėjo tik trys šio laikraščio numeriai. 1920–1936 metais ėjo dar vienas komunistinis laikraštis „Kareivių tiesa“, leistas nelegaliai ir nereguliariai. Jį redagavo K. Požėla, A. Sniečkus, P. Jankauskas, K. Preikšas ir kiti. 1919–1920 metais Krašto apsaugos ministerijos Literatūros skyrius leido savaitinį karių laikraštį „Kariškių žodis“, jį redagavo P. Ruseckas, V. Steponaitis, J. M. Laurinaitis. Muziejuje yra du šio laikraščio 1919 metų numeriai ir penki 1920 metų numeriai.

Kaune 1925 01 15–1940 06 15 leistas Lietuvos karininkų laikraštis „Kardas“. Iš pradžių jį dukart per mėnesį leido Karo mokslo draugija (1926–1928 metais), o 1928 metų liepos mėnesį jis nustojo eiti dėl lėšų stokos. 1929 metų balandį „Kardas“ atgaivintas kaip „Mūsų žinyno“ priedas. Nuo 1933 metų gegužės 15 dienos jis vėl tapo žurnalu ir buvo leidžiamas dukart per mėnesį. Žurnalą leido Lietuvos karininkų ramovė. Redagavo K. Skučas, V. Jonuška, P. Biržys, J. Aucukas, V. Steponaitis, J. Balčiūnas, A. Šimkus, L. Zibavičius.

Pulko laikraštėliai

Vieni įdomiausių ir labai reti yra pulkų leisti laikraštėliai, rašyti ranka, iliustruoti piešinukais ir spausdinti rotoprintu. Jų turime 29. Bene daugiausiai – net 17 – turime pavienių 1919–1923 metų 9-ojo Lietuvos kunigaikščio Vytenio pėstininkų pulko laikraštėlio „Tėvynės gynėjas“ numerių. Pirmasis 1919 m. lapkričio 17-osios numeris – iš karo lauko. Nors pirmieji laikraštėliai tėra vos vieno lapo, kuriame tilpo keletas eilėraščių, V. Kudirkos „Tautiška giesmė“ ir aukotojų sąrašas, sulig kiekvienu numeriu laikraštukai darėsi solidesni. Juose – pirmieji karių literatūriniai bandymai, eilėraščiai, redakcijos noras vykdyti švietėjišką misiją: „Reikia mums būti kūnu ir dvasia stipriems, taigi mokinkimės pažinti pasaulį jo tikrumoj, todėl skaitykime knygas, laikraščius, darydami naudingus pasikalbėjimus ir paskaitas, kad sugrįžę į savo gričutes būtume šviesos ir kultūros nešėjai...“ Muziejuje turimų laikraštėlių redaktoriai – viršila Racevičius ir viršila Vitkauskas. „Skaityk ir kitam duok „Tėvynės gynėją“, tegul jis bus mūsų susiartinimui ir apsišvietimui! Taipgi remk jį savo darbeliais!“ Laikraštėliai buvo

skirti kareivių lavinimuisi.

7-ojo pėstininkų žemaičių kunigaikščio Butegeidžio pulkas leido „Kovotoją“. Turime penkis jo numerius (1924–1925). Laikraščiai leisti jau nurimus karo audroms. Keletas minčių iš jų: „Dešimts įstatymų gyvenimui: 2) neprašyk kitų, ką gali padaryti pats, 3) nepirk nieko, kas nereikalinga, nors būtų ir pigu, 10) kad jauties piktas esąs, kol kalbėti pradėsi, suskaityk iki dešimties, o jei labai užsirūstinęs – iki šimto.“ Argi tai neaktualu ir mūsų XXI amžiuje?

Paminėtinas ir „Skydas“ – dvisavaitinis 1-ojo pėstininkų didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulko karių laikraštis (1921 m. Nr. 1), skirtas didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino vėlei. Laikraštukai – sąsiuvinio tipo. Redagavo leitenantas P. Biržys. Juose nėra piešinių, tik ranka prirašyti lapai: keletas straipsnelių, eilės, skelbimai, redakcijos atsakymai (3 numeriai).

Išsaugojome tik porą 3-ojo didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pėstininkų pulko švietimo komisijos leidinio „Tėvynės vaduotojas“ numerių, kuriuos redagavo leitenantas Tarulis. 1921 m. trečiajame numeryje skelbiamas kovose su priešų žuvusių vytautiečių sąrašas, karių literatūriniai bandymai, ketvirtajame numeryje išvardyti mūsų su priešų pasižymėję vytautiečiai, įdėtas skelbimas Karo muziejaus klausimu: „16 d. vasario š/m Kaune cerkvelėje ant Donelaičio g-vės atidaromas karo muzėjus“.

Išliko 8-ojo Kauno kunigaikščio Vaidoto pėstininkų pulko laikraštėlis „Botagas“, redaguotas lt. Gineičio. Taip pat turime vieną 1921 m. sausio 19 dienos leidinio „Kalavijas“ numerį. Tai 6-ojo Pilėnų kunigaikščio Margio pėstininkų pulko laikraštėlis. Išsaugotas ir vienas V šaulių būrio laikraščio „Rytų šaulys“ (Nr. 1, 1926) (sąsiuvinuko tipo leidinio) numeris.

Žurnalų rinkiniai

Karo mokslo ir istorijos žurnalas „Mūsų žinynas“ leistas 1921–1940 metais Kaune. Iki 1928 metų jis išeidavo kas du mėnesiai, vėliau – kas mėnesį. Leido Krašto apsaugos ministerijos Karo mokslo skyrius. Rinkiniuose saugome 1923 metų penktąjį tomą. Redaktorius – kpt. V. Steponaitis. Šiame tome publikuojamas analitinis redaktoriaus straipsnis „Didžiojo karo nuostoliai“, „Kalbos dalykai“ (artilėrijos, kariuomenės teismo terminai), Krašto apsaugos ministerijos Terminologijos komisijos posėdžio medžiaga, pulkininko V. Grigaliūno-Glovackio atsiminimai.

Apie Kauno tvirtovės gynimą rašo generalinio štabo pulkininkas K. Bobelis. Tame yra 574 puslapiai, tad mokslinės ir istorinės medžiagos gana gausu.

Karo istorijos tęstinis leidinys „Karo archyvas“ leistas 1925–1940 metais Kaune. Ir jį redagavo majoras V. Steponaitis. Turime 1926 metų III tomą. Jis skirtas nepriklausomybės kovoms. Įvairenybių skyrelyje aprašoma Lietuvos kariuomenė XVIII amžiuje, lietuvių dalys XIX a. lenkų kariuomenėje, karių kapai Biržų ir Rokiškio apylinkėse.

Šiomet minint „Kario“ devyniasdešimtmetį, daugiausia dėmesio norėtusi skirti šiam leidiniui. Muziejaus rinkiniuose turime 189 numerius, leistus įvairiais metais, seniausias – 1921-aisiais. Tai buvo populiarus jaunimo mėgstamas laikraštis. „Nes „Kario“ straipsniai ir vaizdai negąsdina karo siaubu, bet ragina savąją Nepriklausomybę ginti ir pagrobtą Vilniaus niekad nepamiršti. Rūpi ne tik grynai kariuomenės reikalai, bet ir piliečių sąmoninimas, jo, kaip doro visuomenės nario, pareigos ir garbė. „Karys“ savo „Kuprinės pabiromis“ suteikia daug linksmo ir gražaus juoko. „Kari“ skaito ne tik kariuomenė, šauliai, skautai, mokyklų jaunimas, bet ir visa visuomenė“. Tai įdomus laikraštis ne tik anuometinei visuomenei, bet ir šiandienos istorijos tyrinėtojams. Jame – aktualūs kariniai straipsniai, įvairios rubrikos: kariuomenės gyvenimas, kariškos žinios, kareiviškas humoras, galvosūkių, redakcijos atsakymai. „Karys“ leido ir vienkartinis šventinius priedus – žurnalus, susijusius su pulkų sukaktuvėmis, vėliavų ar apdovanojimų įteikimu. Pavyzdžiui, 1928 metų rugpjūčio 5 dieną išleistas 7-ojo žemaičių kunigaikščio Butegeidžio pėstininkų pulko žurnalas. Pulkas šventė savo gyvavimo devynių metų sukaktį ir už ypatingą narsumą bei pasižymėjimą kautynėse dėl Lietuvos nepriklausomybės buvo apdovanotas 3 laipsnio Vyčio Kryžiaus vėliava.

Gana klaidžioti miglose

1940 metų liepos 2 dieną „Karys“ su paantrašte „Lietuvos kariuomenės laikraštis“ išėjo paskutinį kartą. O po dviejų dienų – 1940 metų liepos 4-ąją – jis pasirodė su nauja paantrašte „Lietuvos Liaudies kariuomenės laikraštis“. Jame – ir Lietuvos kariuomenės pertvarkymo įstatymas: „1) Lietuvos kariuomenė pagrindinai pertvarkoma ir nuo šiol vadinsis „Lietuvos Liaudies kariuomenė“, 2) kariuomenėje įvedamas

politinių vadovų institutas, 3) kariuomenėje steigiamas Propagandos skyrius, 4) kariams laisvu laiku leidžiama dalyvauti politiniame gyvenime.“ Nemažai straipsnių – iš Raudonosios armijos gyvenimo. 1940 metų liepos 6 dienos „Karys“ rašoma: „Karys“ – kuris išties metų eilę ramino užspausťas karių krūtines ir lūpas, pasisukus Lietuvos gyvenimo ratui tikruoju savo keliu, iš savaitinio žurnalo persiformuoja į dienraštį. Gana mums klaidžioti miglose ir dūmuose, dabar mes turime tiesų ir nevingiuotą kelią, kuriuo eisime visi drauge petys į petį su liaudies kariuomene ir jos spauda.“ Pasirašo Vladas Viltis. Tai paskutinis „Karys“, ejęs senuoju pavadinimu. Vietoj jo pradėtas leisti laikraštis „Karių tiesa“.

Verta užsiminti ir apie „Kari“, leistą Vilniuje nuo 1941 metų gruodžio 23-iosios iki 1942-ųjų liepos. Tai Lietuvos savisaugos dalių savaitraštis. Pirmajame laikraščio numeryje rašoma: „Neabejojame, kad kiekvienas savisaugos dalių vyras šiltai sutiks savo naująjį laikraštį <...>, kur galėtų pasidalyti savo įspūdžiais bei atsiminimais kovojant su raudonojo teroro režimu. Taip pat laukiame ir beletristikos bei poezijos iš dabartinio gyvenimo, kur vyrautų kovos su bolševizmu mintis. Laukiame raštų, kurie pavaizduotų ir nuoširdų lietuvių ir vokiečių karių bendradarbiavimą ir draugiškumą.“ Daug vietos skiriama mūšiams fronte, vokiečių laimėjimams. 1944 metais „Karys“ vėl pasirodo su nauja paantrašte „Lietuvių karių savaitraštis“. 1944 metų vasario 19-osios numeryje išspausdinta Lietuvos vietinės rinktinės vado gen. P. Plechavičiaus kalba, pasakyta per Lietuvos radiją vasario 16 dieną: „Lietuvos kariai! Kai Tėvynė pavojų, prisiminkime jai duotą priesaiką ir imkime tvirtai ginklą į savo rankas, kad visi susibūrę į Lietuvos Rinktinę, išvalytume savo žemę nuo visų tų <...>, kurie žudo mūsų brolius, niekina mūsų moteris, plėšia ir degina mūsų turta. O tu, Lietuvos jaunime, kuris neturėjai ginklo rankose, sekį savo vyresniųjų brolių pėdomis. Lietuvos vyrai, aš jus kviečiu stoti į mano organizuojamą Vietinę Rinktinę.“ 1944 metų gegužės 20 dieną išėjo jubiliejinis „Kario“ numeris. „Karys“ šventė 25-erių metų sukaktį. Išėjo spalvotas, net dvidešimties puslapių. Ta proga mėgstamą patriotinį laikraštį sveikino Vytauto Didžiojo karo muziejus: „Karys“ gimė 1919 m., – skleidė kariuomenėje ir tautoje stiprybę, vienybę, patvarumą ir pasiaukojimą. <...> linkime jam stiprybės ligi laimėjimo, kovoje dėl Lietuvos laisvės“. Jame – ir redaktoriaus kpt. S. Urbono vedamasis straipsnis, pirmojo kariš-

kių laikraščio redaktoriaus ats. mjr. P. Rusecko straipsnis, gen. S. Raštikio sveikinimas, pūkūs laikraščio redaktorių ir bendradarbių šaržai. Visi minėti kariniai leidiniai saugomi Vytauto Didžiojo karo muziejaus rinkiniuose. Karinių leidinių gausi ir muziejaus bibliotekoje.

Janina Karosevičiūtė
Vytauto Didžiojo karo muziejaus
archyvo nuotr.